

УДК 342.9

В.С. ЦИМБАЛЮК, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник**СТРУКТУРИЗАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА
У ПРАВОЗНАВСТВІ**

Анотація. Про формування в структурі міжнародного права складової інституції міжнародного інформаційного права в умовах розвитку глобального інформаційного суспільства.

Глобалізація суспільних інформаційних відносин, особливо під впливом здобутків науково-технічного прогресу в сфері інформатики, викликала потребу в міждержавних інтеграційних процесах у світовому інформаційному просторі, у тому числі в контексті світової економіки та міжнародної безпеки. Зазначене зумовило необхідність розгляду транскордонної інформаційної діяльності і в змісті міжнародного права.

Сучасне міжнародне право має понад 150 міждержавних публічно-правових актів які визначають інтернаціональні відносини щодо інформації. У ряді країн публічно-правове регулювання міжнародних інформаційних відносин введено і в національне законодавство. Для прикладу, в Україні був прийнятий Закон “Про інформацію” від 02.10.1992 року. Розділ VI цього Закону присвячений міжнародній інформаційній діяльності та співробітництву з іншими державними зарубіжними і міжнародними організаціями в галузі інформації.

Зазначене зумовлює необхідність визначення на науковому рівні в системі міжнародного права такої його складової інституції, як міжнародне інформаційне право. У свою чергу, для потреб практики міжнародних відносин існує потреба підготовки в системі вищої освіти фахівців, які спеціалізувалися б на міжнародній інформації, міжнародному інформаційному праві. Останнє викликає потребу формування циклу навчальних дисциплін, базою яких повинна стати інтеграційна навчальна дисципліна під умовною назвою “Міжнародне інформаційне право”.

Як свідчать дослідження в Україні, викладання міжнародного інформаційного права вже введено у вищих навчальних закладах у структуру навчальних дисциплін підготовки фахівців з міжнародних відносин спеціальності “міжнародна інформація”. На рівні окремих тем міжнародне інформаційне право введено до складу навчальної дисципліни “Інформаційне право” при підготовці правознавців та у навчальну дисципліну “Основи інформаційного права” при підготовці фахівців за напрямом “документознавство та інформаційна діяльність”.

Але слід зазначити, що при всій потребі для практики в Україні не існує досліджень на цілісному монографічному рівні міжнародного інформаційного права та відповідно і навчального посібника чи підручника з міжнародного інформаційного права. Окремі проблеми міжнародного інформаційного права фрагментарно висвітлені в опублікованих працях вітчизняних дослідників, серед них можна відзначити таких як: І.Арістова, В.Брижко, Р.Калюжний, О.Кохановська, А.Марущак, М.Швець та інші.

Більшість публікацій в Україні, у яких висвітлюється проблематика міжнародних інформаційних відносин, розглядається в контексті двох провідних складових національного публічного права: адміністративного та цивільного. Окремі аспекти міжнародних інформаційних відносин розглядаються і в контексті філософії, безпекознавства, політології, кримінології, у тому числі у змісті транскордонної інформаційної безпеки – проблем так званої протидії транскордонній кіберзлочинності.

Мета публікації – висвітлення окремих результатів наукових досліджень стосовно формування методології структуризації міжнародного інформаційного права в юридичній науці.

Визначення сутності міжнародного інформаційного права. В теорії права його структуризація здійснюється, як правило, залежно від об’єктивних та суб’єктивних чинників. При можливих різних (суб’єктивних) методологічних підходах дослідників пропонується розуміння міжнародного інформаційного права у трьох сутностях.

Перша – міжнародне інформаційне право є комплексною галуззю міжнародних відносин (міжнародного права) щодо такого предмета, як інформація. За предметною ознакою міжнародне інформаційне право знаходить вираз у міждержавних нормативно-правових актах, актах міжнародних неурядових організацій, загальновизнаних у міжнародних відносинах добрих звичаях, принципах міжнародних відносин, які реалізуються при інформаційній діяльності на транскордонному рівні.

Друга – міжнародне інформаційне право є комплексною галуззю науки про право, галузі якого формуються під впливом розвитку науково-технічного прогресу у сфері технологій створення, розповсюдження та отримання інформації.

Третя – міжнародне інформаційне право є навчальною дисципліною покликаною передавати систематизовані у науці знання та практику міжнародних відносин щодо інформації від покоління до покоління.

Визначення змісту міжнародного інформаційного права, враховуючи його усвідомлення як умовно автономного у міжнародному праві соціально-технологічного і суспільно-правового явища, знаходиться на стадії формування. Для початку дискусії стосовно змісту міжнародного права пропонується таке його формулювання: *міжнародне інформаційне право – це комплексна галузь міжнародного права, основним предметом правовідносин якого є інформація у транскордонних (міжнародних, транснаціональних, інтернаціональних) відносинах стосовно норм, принципів, добрих звичаїв пов’язаних з технологіями задоволення потреб та інтересів людини, суспільних утворень, держав, міжнародного співтовариства, розповсюдження (поширення), пошуку, одержання та застосування відомостей, повідомлень, знань, даних тощо.*

Основним предметом міжнародного інформаційного права пропонується вважати інформацію у міжнародних (транскордонних, транснаціональних, інтернаціональних) правовідносинах.

Узагальнено предмет інформаційного права можна подати образно в такій біблійній інтерпретації: *1. Спочатку було Слово, і Слово було у Бога, і Слово було Бог. 2. Воно було спочатку у Бога. 3. Все через Нього почало бути, і без Нього нічого не почало бути, що почало бути. 4. В Ньому було життя, і життя було світ людини. 5. І світло у тьмі світить, і тьма не обійме його. Святе Благовістя (Євангеліє) від Іоанна, Глава 1.*

Таке розуміння основного предмету міжнародного інформаційного права впливає з теорії права стосовно формування умовно автономних правових явищ за предметною ознакою на відміну від правових явищ, які формуються за об’єктивними чи суб’єктивними ознаками – правовідносин у суспільній діяльності.

З позицій формальної логіки предмета міжнародного інформаційного права впливає з його назви, де визначною ознакою є інформація у міжнародних відносинах різних суб’єктів публічного і приватного міжнародного права.

Основний предмет міжнародного інформаційного права може набувати різного безпосереднього відображення у статусі даних, відомостей, повідомлень, сигналів, кодів, знань, міжнародної діяльності тощо.

За правовим статусом доступу інформація може бути предметом і в міжнародних відносинах поділяється на загальнодоступну та з обмеженим доступом. Остання може поділятися на конфіденційну, таємну (секретну), публічну, приватну.

У контексті групування правовідносин міжнародне інформаційне право може розглядатися як прояв міжнародної діяльності щодо предмета (інформації) певних суб'єктів міжнародного права. У цьому змісті *міжнародне інформаційне право* – це множина загальноновизнаних на транснаціональному рівні норм, правил поведінки, добрих звичаїв, традицій, угод, джерелом яких є норми суспільної моралі, ділової етики у сфері діяльності, пов'язаної з інформацією та її різновидами стосовно задоволення потреб та інтересів учасників у міжнародних відносинах за допомогою певних технологій.

Структуризація змісту міжнародного інформаційного права може здійснюватися також за таким традиційним означенням предметом (суб'єктно-об'єктною ознакою), як права, свободи, обов'язки, зобов'язання певних суб'єктів у міжнародних правовідносинах щодо інформації. У цьому змісті міжнародне інформаційне право можна розглядати у контексті як визнану на транскордонному рівні умовно автономну множину прав, свобод, обов'язків суб'єктів міжнародного права у зобов'язаннях, які виникають при реалізації правомірних їх потреб та інтересів у ході діяльності щодо реалізації свободи шукати, одержувати і поширювати інформацію як ідеї, переконання, погляди будь-якими засобами незалежно від державних кордонів.

Формування міжнародного інформаційного права можна здійснити і за такою об'єктною ознакою, як умовно виділена сфера діяльності певних суб'єктів, пов'язана зі створенням, розповсюдженням, отриманням та застосуванням інформації на міжнародному рівні. Така діяльність в теорії і практиці набула назву – інформаційна діяльність. При цьому різновиди інформаційної діяльності визначають і різновиди інформації. Для прикладу, можна виділити такі умовні різновиди інформаційної діяльності: засоби масової інформації – предмет – масова інформація (новини, ідеї тощо); наука (наукова діяльність) – предмет – наукова інформація; техніка (інженерія) – предмет – технічна інформація; освіта (освітня діяльність) – предмет – знання; реклама (рекламна діяльність) – предмет – рекламна інформація; мистецтво – (мистецька діяльність) – предмет – образотворча інформація (архітектура, картини, інші види образотворчого мистецтва) тощо. Зазначений перелік можна продовжувати у різній інтерпретації залежно від потреб та інтересів певних учасників міжнародних інформаційних відносин.

Визначення безпосередніх предметів правовідносин у сфері міжнародної інформаційної діяльності можна здійснювати і за засобами розповсюдження, пошуку та зберігання інформації. Для прикладу можна виділити безпосередні предмети правовідносин у такій сфері інформації, як телекомунікації таким чином:

- за способами збереження інформації (як баз даних): бібліотеки (бібліотечна діяльність) – бібліотечна інформація; музеї (музейна діяльність) – музейна інформація; архіви (архівна діяльність) – архівна інформація і т. д;

- за засобами (технікою) розповсюдження інформації безпосередній предмет інформаційної діяльності визначається залежно від технічної та технологічної ознак: паперова рукописна інформація; друкована інформація (преса); електрична (чи електронна) інформація: телеграф – телеграфія – телеграфна інформація; телефон – телефонія – телефонна інформація; радіо – радіомовлення – радіоінформація; телебачення – телевізія – телевізійна інформація; комп'ютер – комп'ютерна інформація тощо;

• за технологіями телекомунікації інформація може поділятися на усну та таку, що створюється із застосуванням технічних засобів: аудіо (звукову) та відео (візуальну) інформацію, або поєднувати їх – аудіовізуальну інформацію.

Останнім часом, під бурхливим розвитком електронно-цифрових (комп’ютерних) технологій телекомунікацій активно формується така інституція міжнародного інформаційного права, як Інтернет-право (міжнародне комп’ютерне право, міжнародне кібер-право, міжнародне право глобального інформаційного суспільства).

Взаємозв’язок міжнародного інформаційного права з іншими галузями міжнародного права та його місце серед них визначаються умовно за предметною ознакою: предметом правовідносин – інформацією.

Стосовно методу міжнародного інформаційного права, то він визначається комплексним застосуванням методів міжнародного публічного і міжнародного приватного права. У цьому змісті, залежно від усвідомлення суспільної необхідності, потреб, інформаційні правовідносини на міжнародному рівні знаходять прояв у двох формах.

Одна форма – це у публічно визначених органами державної влади окремих країн для міжнародних відносин нормативно-правових актах чи у міждержавних нормативно-правових актах (хартіях, деклараціях, конвенціях, пактах, угодах, резолюціях, директивах, рекомендаціях, резолюціях тощо).

Друга форма – сформовані на міжнародному рівні добрі звичаї, традиції, принципи, домовленості, правочини, загальноприйнятих у міжнародному товаристві норми етики, інші різновиди форм прояву правовідносин.

Взаємозв’язок міжнародного інформаційного права з іншими комплексними галузями міжнародного права визначається тим, що міжнародне інформаційне право виконує у них функцію забезпечення комунікації суб’єктів міжнародних відносин, або трансформує інформацію у предметну сферу цих галузей. Наприклад: у міжнародному економічному праві інформація набуває статусу товару, послуги, засобу міжнародної господарської діяльності (імпорту, експорту), права інтелектуальної власності; у міжнародному культурному обміні (міжнародній культурній діяльності) інформація набуває переважно форми міжнародної культурної спадщини або відомостей про міжнародну культурну спадщину в різних проявах; у міжнародній політиці інформація набуває статусу політичної ідеології, політичних ідей, ідеологічних впливів тощо.

Взаємозв’язок міжнародного інформаційного права як науки з науками гуманітарного спрямування на міжнародному рівні визначається предметом суспільних відносин – інформацією та різновидами її прояву суб’єктами у їх міжнародній діяльності.

Міжнародне інформаційне право як умовно автономна наука у складі міжнародного права є досить новим соціально-правовим явищем. Історично воно почало формуватися у другій половині ХХ століття під впливом усвідомлення у міжнародному співтоваристві інформації як об’єкта правовідносин. Предтечами міжнародного інформаційного права можна вважати три сучасні його складові: міжнародне право телекомунікацій у формі поштового та інших засобів зв’язку; міжнародне право інтелектуальної власності; та міжнародне право щодо транскордонних засобів масової інформації. Сучасне міжнародне право інтелектуальної власності включає дві його провідні складові: міжнародне авторське право та міжнародне право промислової власності, які поступово зі сфери міжнародного приватного права переходять (з кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть) і у сферу міжнародного публічного права.

Зазначене знайшло відображення і у створенні міждержавних організацій та укладанні ряду міждержавних угод. Серед них можна відзначити створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності та ряду міжнародних стандартів щодо дотримання права інтелектуальної власності та Всесвітньої організації поштового зв'язку, міжнародного союзу електрозв'язку (електронного зв'язку) тощо.

Можна зайти і глибше коріння міжнародного інформаційного права: у міжнародному праві війни та міжнародному дипломатичному праві у сенсі здійснення розвідувальної діяльності держав на міжнародному рівні. Взаємозв'язок міжнародного інформаційного права як науки з іншими науками гуманітарного спрямування можна визначити з міжнародної політики та міжнародної економіки тощо.

Взаємозв'язок міжнародного інформаційного права як науки з іншими науками міжнародного гуманітарного спрямування досить чітко почав знаходити прояв після Другої світової війни у формуванні міжнародного гуманітарного права, зокрема у визнанні на міждержавному рівні прав і свобод людини, громадянина. Це знайшло відображення у такому міжнародному нормативному акті, як Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 року). Відповідно до статті 12 Декларації *“ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від таких посягань”*.

Ширше інформація як предмет міжнародного права визначена у статті 19 Декларації прав людини, де зазначено, що *“кожна людина має право на свободу переконань і вільне їх виявлення; це право включає в себе безперешкодне дотримання своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію, ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів”*. Зазначене можна розглядати і як публічно закріплений у міждержавному нормативно-правовому акті головний принцип (мета-принцип) міжнародного інформаційного права, на реалізацію якого у міжнародному співтоваристві визначено і ряд інших галузевих принципів міжнародних інформаційних відносин. У цьому сенсі *міжнародне інформаційне право* (у суб'єктивному змісті) можна визначити як *визнане на міжнародному рівні право людини стосовно свободи шукати, одержувати і поширювати інформацію, ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів*.

Взаємозв'язок міжнародного інформаційного права як науки з науками соціально-технічного спрямування визначається через здобутки науково-технічного прогресу у сфері масового застосування різноманітних засобів інформації. Так, на межі ХХ-ХХІ століть, під впливом широкого розповсюдження технічних засобів інформатики – електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), електронно-інформаційних засобів телекомунікації виникли такі глобальні соціально-технічні явища як комп'ютеризація та інформатизація. Апогеєм їх соціально-технічного прояву стало формування Глобального інформаційного суспільства. Це знайшло відображення у публічно-правових міжнародних нормативно-правових актах. Серед основоположних у даній сфері можна вважати прийняту 22 липня 2000 року вісьма найпотужнішими у технічному, технологічному, економічному і політичному сенсі країнами (G8) Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства та підсумкові документи Всесвітнього саміту з питань інформаційного суспільства (Женева-2003, Туніс-2005).

Висновок.

Під впливом розвитку глобального інформаційного суспільства в структурі міжнародного права активно йде формування такої його складової інституції, як

міжнародне інформаційне право. Це право за сутністю вже може розглядатися у методологічній тріаді як:

- галузь міжнародних правовідносин;
- напрям міжгалузевих наукових досліджень правознавства;
- навчальна дисципліна.

Використана література

1. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / [Р.А. Калюжний, М.Я. Швець, В.С. Цимбалюк, В.М. Попович, В.Д. Гавловський, О.І. Яременко] ; за заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – 240 с.

2. е-майбутнє та інформаційне право / [В. Брижко, В. Цимбалюк, М. Швець, М. Коваль, Ю. Базанов] ; за ред. доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента АПрН України М. Швеця. – [2-е вид., доп.]. – К. : ТОВ “Пан Тот”, 2006. – 234 с.

3. Інформаційне законодавство : збірник законодавчих актів : у 6 т. ; за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. – Т. 5. Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. – К.: ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2005. – 328 с.

4. Системна інформатизація правоохоронної діяльності: європейські нормативно-правові акти та підходи до упорядкування суспільних інформаційних відносин у зв’язку з автоматизованою обробкою даних у правоохоронній діяльності : посібник. – Кн. 2 / В. Брижко, Б. Романюк, М. Швець ; за ред. члена-кореспондента АПрН України М. Швеця та к.ю.н. Б. Романюка. – К. : ТОВ “Пан Тот”, 2006 р. – 509 с.

5. Основи інформаційного права України : навчальний посібник / [В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.В. Грищенко та ін.] ; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – 274 с.

6. Hanafin Patrick, Frederick Christia. Information Law and Literature / Journal of Law and Society Special Issues. – 2004. – P. 168.

~~~~~ * * * ~~~~~